

FRIEDL BENEDIKT

ČEKAM NA SNIJEGU

PRED TVOJIM VRATIMA

LEYKAM
international

Friedl Benedikt
ČEKAM NA SNIJEGU PRED TVOJIM VRATIMA

LEYKAM international

NAKLADNIK

Leykam international d.o.o., Ilica 42, HR-10000 Zagreb
www.leykam-international.hr

ZA NAKLADNIKA

Jürgen Ehgartner

UREDNIKA

Eugenia Ehgartner

PRIJEVOD S NJEMAČKOGA

Andy Jelčić

LEKTURA I KOREKTURA

Neli Mindoljević

© 2026 Leykam international d.o.o., Zagreb
Nijedan dio ove knjige ne smije se umnožavati, fotokopirati
ni na bilo koji drugi način reproducirati bez
nakladnikova pismenog dopuštenja.

Naslov originala: „Warte im Schnee vor Deiner Tür“

© 2025 Paul Zsolnay Verlag Ges.m.b.H., Wien

Knjiga je objavljena uz financijsku potporu
Ministarstva kulture i medija Republike Hrvatske.

Republika
Hrvatska
Ministarstvo
kulture
i medija
Republic
of Croatia
Ministry
of Culture
and Media

Federal Ministry
Housing, Arts, Culture,
Media and Sport
Republic of Austria

Gefördert durch das Bundesministerium für
Wohnen, Kunst, Kultur, Medien und Sport.

ISBN 978-953-340-242-0

CIP zapis je dostupan u nacionalnom skupnom katalogu knjižničnog sustava Bukinet
pod brojem 991005960399509366.

FOTOGRAFIJA NA NASLOVNICI

Friedl Benedikt, 1951. (privatni arhiv, Beč)

GRAFIČKO OBLIKOVANJE

Tvrtko Gregurić

IZRADA KAZALA

dr. sc. Zvonimir Forker

TISKARA

Denona d.o.o., Zagreb
Tiskanje dovršeno u lipnju 2026.

Friedl Benedikt

ČEKAM NA SNIJEGU PRED TVOJIM VRATIMA

Dnevnic i zapisi
za Eliasa Canettija

Uredili
Fanny Esterházy
i Ernst Strouhal

Zagreb, 2026.

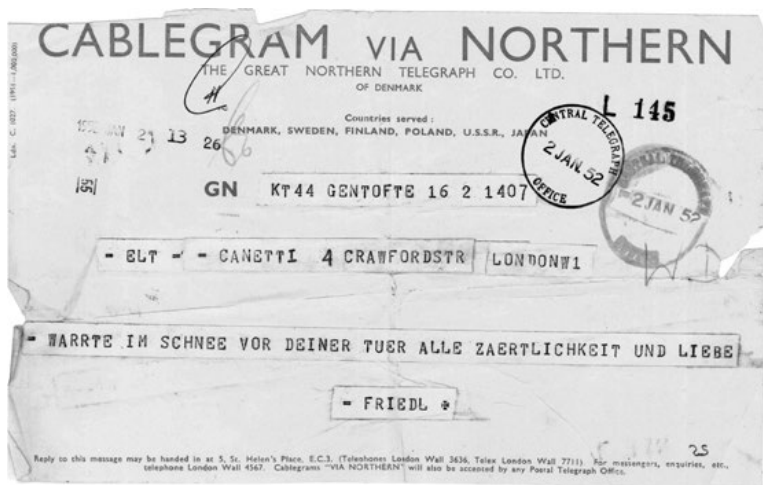
UVODNA NAPOMENA

Friedl Benedikt, koja je tijekom četrdesetih godina pod pseudonimom Anna Sebastian objavila tri romana, dugo je godina vodila književne dnevnike, sačuvane u ostavštini Eliasa Canettija. Za Canettija su ti dnevnik bili najbolje što je napisala, bolje od romana. „Rođena si pripovjedačica i zapravo bi svakodnevno trebala nešto pripovijedati za sebe”, napisao joj je.

Friedl Benedikt, rođena u Beču 1916., potječe iz bogate građanske židovske obitelji. Kao dvadesetogodišnjakinja upoznala je Eliasa Canettija i odabrala ga da joj bude učitelj. Tu je zadaću Canetti isprva preuzeo oklijevajući, no poslije vrlo savjesno. Iz odnosa učitelja i učenice ubrzo je nastala ljubavna veza koja se nastavila i u Engleskoj, kamo su oboje izbjegli. Unatoč teškim vremenima, Canetti joj je do smrti ostao i najintimniji prijatelj i najstroži kritičar.

Sačuvane bilježnice potječu iz Engleske gdje se nakon bijega od nacista 1939. sakrila kod majčinih rođaka u Londonu, Oxfordu i Tichborneu (Hampshire), iz Švedske, od 1947. druge zemlje kamo je izbjegla, i s putovanja po Europi u poslijeratno doba. Posljednja bilježnica sadrži bilješke iz Američke bolnice u Parizu, gdje je umrla u 37. godini života.

U svojim zapisima govori o susretima, skicira zamisli za knjige, ponekad dodaje i kratke priče.

Novogodišnji brzogov Friedl Benedikt Eliasu Canettiju od
2. siječnja 1952. (iz ciriške zbirke Johanne Canetti)

Benedikt ponajprije pripovijeda o ljudima koje susreće – o usputnim razgovorima na ulici i londonskim *pubovima* tijekom Drugoga svjetskog rata, u Švedskoj i na putu po Francuskoj i Austriji.

Benedikt je s pisanjem dnevnika počela po Canettijevu napatku, kao dio „nastave” dok joj je bio učitelj. Ponekad se Canettiju obraća izravno, kao „Ili” ili „Zvezdici”, a u jednoj posveti kao „Thoru od Yabaste”. Tekstovi su svakodnevne vježbe, samostalne književne skice koje su doduše isprva bile zamišljene za jednu osobu kao prvoga čitatelja, no onda su bile namijenjene javnosti: neke je odlomke Friedl Benedikt objavila u jednom londonskom književnom časopisu pod pseudonimom Anna Sebastian.

Gdje nam se to učinilo nužnim za razumijevanje, pojedine odlomke uveli smo uz kratka objašnjenja, a u komentarima

smo naveli podatke o spomenutim osobama i mjestima. U prvoj fazi engleskoga izgnanstva Benedikt još piše na njemačkome i samo izvorne razgovore, vođene na engleskome, donosi na izvornom jeziku – ovdje smo odlučili tekstove ostaviti dvojezičnima. Poslije engleski sve više postaje glavnim jezikom, kako u Friedlinoj svakodnevnici, tako i u njezinu pisanju. Ti su dijelovi u svrhu jedinstvenosti cjelokupnoga teksta prevedeni. U dijelovima napisanima na materinskome jeziku ortografija i interpunkcija lagano su popravljene, kao i pogrešno napisana imena.

Naslov knjige *Čekam na snijegu pred tvojim vratima* potječe od novogodišnjeg pozdrava Canettiju iz 1952., ali ga ne treba shvatiti doslovce. Poslan je brzojavno – primatelj se nalazio u Londonu, a autorica u Kopenhagenu.

Fanny Esterházy, Ernst Strouhal

1939.

LJETO U TICHBORNEU

Po dolasku u Englesku početkom 1939., dvadesetdvogodišnja Friedl Benedikt prvo živi u Londonu, u kući tete Heddie, supruge egiptologa Alana Gardinera; ljeto prije izbijanja rata provodi s njima u Tichborneu, malenoj općini u blizini Winchestera u grofoviji Hampshire na jugu Engleske, gdje su Gardinerovi unajmili prostranu seosku kuću. Elias Canetti („Ilja”) također se od početka godine 1939. nalazi u Engleskoj.

Tichborne, ljeto 1939.

Ilja, od mene gotovo da je postala dvorska gospođica, s prozora gledam zeleni, pokošeni travnjak i jezerce po kojemu plivaju patke i labudovi, kao i polja i livade – tako daleko ni pogled ne seže. Sve to pripada obitelji Tichborne, prastaroj lozi, ali trenutačno bez sredstava, pa tako u kući žive Gardinerovi; prilično je ružna, ona stara kuća srušena je naime u doba napoleonskih ratova, a ova sadašnja sastoji se samo od hodnika s bezbrojnim vratima, Heddie je na svaka od njih nalijepila ime onoga tko unutra živi. Jedino se u blagovaonicu nitko ne usudi ući u svijetloj odjeći, jer po zidovima vise obiteljski predci. Noću svaka slika ima vlastitu malu svjetiljku, pa se čini kao da se u tu prostoriju smije ući samo u teškoj, crnoj, žalobnoj odjeći.

Kuća ima i vlastitu kapelu, u nedjelju dolazi svećenik i drži propovijed. Dolje sjede seljaci i stanovnici Tichbornea, a gore na galeriji obitelji. Tu je i svjetloplavom svilom presvučeni namještaj, vrlo krhak, crveni plišani sagovi i prozori sa šarenim staklima, a posvuda stoje poslužitelji, kao da mole da se nešto od njih zatraži. Sobe su velike i pune cvijeća, s vrlo visokim prozorima, ali izgledaju kao da su mukotrpno sastavljene iz svih doba, a i zrak je takav kao da je udahnut i izdahnut već stotine puta. Postoji vlastita knjižnica za obiteljsku povijest s debelim svescima i žućkastim papirom.

Koliko sam dosad vidjela, ovdje se jede mahom dobro i mnogo, igra se tenis i krocket, a nakon večere se govori poput Oscara Wildea, glupira i igra. Sada je ovdje samo pet gostiju, tijekom vikenda doći će ih više. Cerny je ovdje, danas prije-podne bio sam s njim u dugoj šetnji. Došli smo do crkve iz 11. stoljeća, tu su djelomice pokopani Tichborneovi, nadgrobne ploče izgledaju poput oguljenih zrcala, posve su tanke i požu-tjele, na njima se više ništa ne može razaznati, a svaka je poje-dina klupa okružena drvenom ogradom, pa vjernici pri molitvi sjede u pravoj staji. Osim Cernyja tu je i Olaf, stari Heddien prijatelj, koji će cijeloga ljeta ostati ovdje. On piše knjige za djecu i svakodnevno se vozi u vinčestersku knjižnicu. Vrlo je mršav i ima umorne oči, vječno se šali i smiješi se lažnim zubima. Nadalje je tu Odette, Heddiena siromašna prijateljica koja sijedu kosu veže crnom mašnom, našminkana je, posve suha, a u engleski zakučasto ubacuje francuske riječi, dok joj Heddie stalno daje neke zadaće. Zatim g. i gđa Swan, oboje su ušiljeni i sjedokosi. Gđa Swan izgubljeno zuri u prazno, čovjek bi pomislio da nikada ne čuje što se govori, ali onda vrlo iznenađujuće odgovara na pitanja koja se postave njezinu ukočenom pogledu. G. Swan svira glasovir, prezire suvremenu

glazbu, igra šah s Johnom Simonom, izumio je automat koji daje različite odgovore kad se u njega ubaci novac, pjeva u zboru, proučava ovdašnju obiteljsku povijest, pobjeđuje Alana u tenisu, no dosad nisam uspjela otkriti što je on zapravo. Među svim tim ljudima ponašam se što damskije i suzdržanije, pokušavajući ih bolje upoznati. To je prilično teško, jer uvijek ovdje ostaju samo po nekoliko dana, a onda dolaze novi. I ja sam ovdje tek od jučer, a bila sam čak i dan i pol u Londonu. Glede tvojih savjeta o profinjenosti, nisam te nazvala, iako bih jako, jako rado čula kako s tobom stoje stvari, kako se ponio Georg, što će dalje biti s tobom. Ah, Zvezdice, ne vidim kako bih ovdje nešto mogla postići, morala bi mi sreća s neba pasti da mi pomogne. U Londonu sam vidjela Margaret, bila je vrlo draga, ali ne misli dolaziti ovamo. *I detest this life*, rekla je. Idućih ću joj dana pisati opširno o tebi i zamoliti je da te nazove. I ona ima kućicu na selu, ali sad ima puno posla – no možda te na neko vrijeme može onamo pozvati – o tome dakako neću napisati ni riječ. I ona je čitala Kafku i jedan joj je od najdražih pisaca.

Sutra dolazi Rolf sa suprugom, danas Paul Stobart, ah, Ilja, samo tjedan dana ovdje mora Gardinere stajati više od onoga što bi ti potrošio za pola godine – na to ovdje ne smijem ni pomisliti. Vjerojatno se gušiš u crnome Londonu.

Voljena, draga Zvezdice, možda se ovdje sve još promijeni, i to naposljetku mora ići, nakon jednoga dana zapravo se još uopće ne može ništa prosuđivati, trenutačno mi je sve još uvijek vrlo nepoznato. Međutim, u sobi imam dvije velike noćne posude – one su mi utjeha.

Danas mi je otišla teta i cijela kuća s petnaest soba isključivo je meni na raspolaganju. Zato se opušteno uspinjem stubama i

temeljito i u miru pregledavam prostorije. Podovi su prekriveni svjetlosivim linoleumom, a na njima vegetira bijeli namještaj. Osim toga sobe su prazne, tako prazne da bi čovjek primjericice mogao sjesti na pod i glasno urlati: „Čaj od tri tjedna neprobavljen mi je u trbuhu koji je zato prepunjen! Nisam se usudila povući vodu u zahodu zato što to proizvodi nelijepu buku, ali je još manje lijepo ne povući je, pa zato imam te mučne posljedice!” Nitko mi ne odgovara. Zato stajem na odmorište stuba i čaj od tri tjedna teče niz brižno održavani linoleum. Ah, to je pravo veselje. Obaviti tako nešto daje čovjeku više poleta nego što to riječi mogu iskazati. Nakon toga odskakućem u tetinu knjižnicu. Ona dobiva svakakve knjige: najmodernije nadrealiste, staromodne ljubavne pjesme, psihološke i političke rasprave, knjige o odgoju djece i knjige o „traženju Boga”, kuharice, putopise, udžbenike, pornografske tekstove, „Kako kuću držati čistom?”. Iz svih tih knjiga teta siše poput leptira iz cvjetova. Ono što je posisala nudi gostima, već prema njihovom zvanju, poput poslastice, i svi gosti zagrizu, a teta pobjegne, ponovno poput leptira, jer na taj se način raspiruju strasti. Teta ima i radnu sobu u kojoj se nalazi „konstrukcija”. Načinjena je od stakla i sveta. Teta sjedi pred njom i radi. „Konstrukcija” navodi tetu na smiješne priče bogate poentama, jer ju je načinio umjetnik. I to ruski. Glede toga nešto dakako mora pasti na pamet i svakoj budali. Tetina spavaća soba sastoji se od postelje i ugrađenih ormara. Postelja je predviđena za njezina prijatelja, slabašnog i otromboljenog, ali očaravajućeg. Postelja potpuno ispunjava prostoriju. I tako se ušećem u blagovaonicu. Ondje se nalazi politirani stol na koji valja paziti kao da je riječ o dječescetu. Vruće zdjele ne smiju se primjericice stavljati na njega. Teta se zbog stola umalo odlučila na dijetu koja bi se sastojala samo od kruha i sira, jer

bi se time izbjegle vruće zdjele. Hvala Bogu, odveć je halapljiva da bi provela takvu dijetu. Ali zašto se vruće zdjele ne smije odložiti na pod nakon što se čovjek posluži? Zato što bi mogla nastati mrlja na linoleumu. Zašto teta jednostavno ne jede u kuhinji gdje postoji prekrasan drveni neobrađeni stol? Zato što je za to preotmjena. – Okrećem prema primaćoj sobi. Ona je ukrašena s nekoliko bijelih komada namještaja i „umjetničkih djela” po zidovima. U skladu s time izgleda poput bazena s nekoliko čamčića i neobičnih riba. Penjem se u kupaonicu. Kupaonica, u kojoj se nikada nisam smjela zadržavati dulje od deset minuta, prvo zato što je to nezdravo, a drugo jer je svinjarija, dok zapravo obožavam satima se brčkati u kadi i razmišljati o svojim snovima! Otvaram slavine, hladnu i toplu vodu, otvaram i slavinu malenoga umivaonika. On je namijenjen isključivo pranju lica i ruku. Kad sam jednom prala vrat, začula sam slatkasto „DRAGA Friedl!”. No sad se mali umivaonik puni brzo. Voda raste i raste, kada se već prelijeva, s maloga umivaonika voda se slijeva. Širom otvaram vrata kupaonice da se voda dobro proširi. Nakon sat vremena već se gaji kroz vodu do koljena, postelja i knjige mokri su i dovijeka neuporabivi, konstrukcija pliva naokolo, a na politiranu ploču voljenoga stola kaplje sa stropa. Ubrzo će se ne samo drugi, nego i prvi kat bijedno potopiti.

Po spavaćoj sobi već se može plivati. Veselo plivam od prozora do ugrađenoga ormara i iznad postelje. Povremeno zaronim do postelje, izvučem pokrivač i pričvrstim ga na leđa kao jedro. Čipkasta tetina noćna košulja pluta na vodi, tako da se čovjek gotovo može ponadati da se odavno utopila, a noćna košulja njezin je jadni ostatak. Voda me nosi niza stube u primaću sobu. Hladan bijeli namještaj jedva dodirujem vrhovima prstiju. Tako plivam uza i niza stube, po svih petnaest

soba, sve dok naposljetku kroz prozor spavaće sobe ne otečem u vrt. Ondje me hvata moj voljeni i čvrsto me zagrlji, dok se s mene cijedi voda, a ja sam bez daha. I da se teta nije vratila, još bismo i danas sjedili na politiranome stolu, grebući po njemu cipelama, a voda bi tiho žuborila u zidu što truli.

U međuvremenu su došli Rolf i Marabel – Rolf na opći užas u kratkim hlačama, ali vrlo ozaren, a supruga mu dražesno hoda livadama u dindrljici, s lijepim licem Gospe i sijedom kosom, ali i s gotovo nepodnošljivo oštrim i zločestim pogledom. Osim njih, stigli su i gđa Hurst i njezin suprug ribič. Gđa Hurst tako je debela kako to nisi nikada poželio ni u najradikalnijim snovima, tako debela da pored nje sve izgleda jedno i pothranjeno. Smijeh joj nadglasava sve, a lice joj svijetli crveno poput mjeseca. Njezin suprug, koji je osim što peca i piše knjige, budno nadzire, a nju jako zanima psihologija. Paul Stobart i Pat Gibbens tu su da bi meni pravili društvo. Pat Gibbens blijed je, malo proćelav mladić koji radi na burzi, divi se g. Chamberlainu, zato što bi na njegovu mjestu jednako postupio, poznaje tenis, ping-pong i nebrojene društvene igre, a u mene pilji vodenastoplavim očima, posve neengleski. Stobarta stalno muči neka ukočenost, dobroćudan je, ljubazan i nastoji sve nazočne pridobiti za svoj idiotski časopis, za moje umirenje potpuno neuspješno. Imamo i jednoga ljepotana, izvjesnog tamnookog dr. Evansa oštarih crta lica i nježnih ruku i stopala, spava u sobi pored moje i iznimno je nalik jednome od poslužitelja. U međuvremenu sam saznala da je g. Swan odvjetnik u Kraljevskome savjetu, pa zato u obiteljskim ljetopisima pomno proučava čuveni slučaj Tichborne (naime jedan je lažni nasljednik želio preuzeti posjed). Pogled g. Swana može se objasniti smrću njihove jedine kćerkice, što onda ide meni

u korist, jer se gospođa prema meni stalno postavlja majčinski i poziva me u London. Ti prosjaci nemaju čak ni ladanjsku kuću.

Cerny je jučer otišao. Spavao je u sobi do moje – između njegove i moje sobe postoje povezna vrata. Posljednje večeri me zaprosio. Rekao je: *The longer I know you, the more I admire you*. Na to sam vrlo engleski odgovorila: *That is very nice of you*. Sve je izgovorio iza svojih vrata, ali je jamačno svejedno pocrvenio: *I wish, I could stay here, now that you have come*. Na to nisam odgovorila ništa, a on je nakon nekog vremena objasnio da mu je cijeli život tragedija, da je žrtva znanosti, da je uvijek mislio kako se ne može oženiti jer bi onda imao premalo vremena za rad te je zaključio: *But now, I would like to marry*. Odgovorila sam mu neka oženi gospođicu Selmu. Nakon duga razmišljanja rekao je: *No, I wish you would marry me*. Sve je to bilo neopisivo smiješno, nikada se ne bi usudio izreći mi to u lice, iza vrata očito se osjećao sigurnije. Kad me onda vidio u blagovaonici, skočio je na noge tako da mu se stolica prevrnula, a Heddie i Alan su me dočekali zapanjeni i već spremni da me ljube i čestitaju mi. Alan je inače vrlo ljubazan sa mnom, ali nije nimalo nametljiv, nego se odnosi zaista prijateljski.

Ah, Ilja, ovdje se događa toliko toga u općoj zbrci da nika-ko nije moguće sve zapisati i danas je primjerice ovdje bio djed, a ja bih morala ispisati stranice i stranice o tome kako mu je svatko, ali baš svatko, na svoj način pokušao podilaziti da ga on pozove k sebi, kako je Heddie posve iznenada postala posve smjernom, a Alan je čak prekinuo tenis, i kako se primjerice uvečer razgovara o ljudima koje se svatko pravi da ih silno voli, kako se razgovara o knjigama koje posve očito nitko ne poznaje i kako se ponašam kao da mi je cijeli život bio posut

ružama, kako su mi svi zahvalni i kako me – vjerujem isključivo zato – pokušavaju razmaziti. Otkrila sam ulaz u golemo privatno imanje sa šumama, gdje poput Alice u Zemlji čuda posve sama koračam vlažnim, svježim puteljcima i razbijam lješnjake, dok za mnom ide možda stotinu mladih fazana, kreštavih i uplašениh.

Rujan 1939.

Ovdje je jučer bio veliki požar. Izgorjeli su *pub* i jedna kućica. Vatra se uzdigla visoko i nije se dala ugasiti zato što kuće imaju slamnate krovove. Cijelo je selo stajalo na glavnoj ulici, mladi su sjedili na ogradi i podcikivali, a djevojke su u nedjeljnim haljinama ruku pod ruku s momcima obilazile oko kuće i ležale na livadama. Majke su donijele dojenčad, a poslije je došao otac Lion i rekao: *Well, we won't have any beer for some time.* Među svim tim ljudima malena je pograbljena žena sjedila na stolici usred livade, u potpunoj nevjerici, a njezin ludi suprug, s kojim je dijelila kućicu, oduševljeno je i smijući se gledao u vatru poput djece, ali je stalno htio izvući van svoj odavno izgorjeli krevet. Od stvari je spasila samo sličice i stolnjačice te začudo koš za smeće i o tome je rekla: *It's good that I've saved the furniture*, a seljani su se dobrodušno smijali. Što je bivalo mračnije, to je više ljudi dolazilo, pa su livade bile pune zagrljenih parova, a krov se žario poput Sunca. G. Allan, najbogatiji farmer, točio je jabučno vino i u devet su svi bili pijani, najviše vatrogasci u lijepim odorama, za kojima su djevojke potpuno poludjele jer su došli iz Winchestera i nisu bili iz sela.

Prošloga tjedna pomagala sam pri žetvi na imanju g. Allana i bilo je vrlo lijepo. Čovjek bude posve opijen od sunca, rada i

žita, a farmeri su posebni ljudi, teški i tihi, imaju debele žene crvenih obraza.

Po završetku žetve g. Allan me svojim automobilom vozio svim svojim rođacima i prijateljima u Winchester, Basingstoke i sela u okolici. Posvuda im je bilo gotovo drago što je rat, pripovijedali su uspomene iz prethodnoga rata, posvuda smo išli u *pubove* i na kraju je g. Allan htio proplesati noć u Winchesteru. Tanak je i visok, lice mu je poput krvavocrvene banane i jasno, ima lažne zube. Odvezli smo se njegovoj staroj majci, vrlo bogatoj i silno škrtoj, ta žena ima 600 hektara zemlje i 88 godina, radi u vrtu i Allanovu je sestru iscijedila do toga da izgleda poput sasušena limuna, zabranila joj je udaju i na kraju joj zacijelo neće oporučno ostaviti ništa.

1942.

SUSRETI U HAMPSTEADU

Friedl 1942. živi u londonskoj četvrti Hampstead, blizu parka Hampstead Heath, u kući sestrice Margaret Gardiner. Počinje redovito voditi bilješke o razgovorima i susretima i prepisivati ih strojno. Svoju bilježnicu „Za Ilju” (=Elias Canetti) sa zapisima od svibnja do rujna 1942. ironično naslovljava „Bijedni rad zaludene i lijene učenice”. Iste godine prevodi svoj prvi roman, Let Thy Moon Arise, još napisan na njemačkome, na engleski.

Hampstead, 4./5. svibnja 1942.

Navečer su došli Ima i njezin prijatelj Cliff. Imi je 21 godina, ima okruglo lice i zelenkaste oči, vrlo svježih, lijepih boja. Dobit će dijete. Nije udana. Cliff je oženio njemačku emigranticu da bi joj omogućio da postane Australkom. I Millicent je bila tu. Već mi je prije dugo vremena zapela za oko zato što je izgledom nalik na Ruth, a i inače. Djetinjasta je poput Ruth i ima nešto od Ruthine usredotočenosti i stalne osjetljivosti, jedino što je hrabrija i tijekom napada je u skloništima vodila rasprave i predavala književnost. Steiner je poznaje već dugo – uvijek kad bi išao Priorovima susreo bi je na stubama. Svaki put bi joj se htio obratiti, ali se nije usudio. Sad mu je međutim

djelovala poput glasnika Priorovih, a on je uvjeren da će Kaе ipak otputovati.

No Millicent ne podsjeća samo na Ruth, nego i na jednu djevojku, Gerdu Streicher, koja je živjela kod nas u kući, studirala glazbu, a nama je davala satove glasovira. Bila je neobično, i za moje poimanje neopisivo lijepo stvorenje s dugim plavim pletenicama, pletenicama koje su joj sezale do koljena, i predivnim plavim očima. Uvečer, kad bismo sve tri ležale u postelji, došla bi nam u spavaću sobu i pripovijedala priče, beskonačno duge, napete, svake večeri po dio i sljedećega dana dalje. Sjećam se da sam se uvijek bojala kraja. Znam da je vodila dnevnik i da sam jednom u njega zavirila, iako sam to smatrala najvećom i najgroznijom podlošću, a kazna je, sam Bog zna, stigla brzo. Ni jedan jedini put nisam pronašla svoje ime, nego samo stalno „Franz, Franz, Franz”, to joj je bio ljubavnik, i „Wittgenstein”, to joj je bio učitelj. Mama je bila ljubomorna na nju, jer pred ocem je običavala raščesljavati dugu kosu, a i svirala je s njim četveroručno, lica kao u Gospe. Tako je otišla, a ja sam osjećala veliku bol i proplakala mnoge noći. Poslije, kao puno starija, ponovno sam je vidjela. Odrezala je kosu i udala se, ne za Franza, nego za nekoga tko mu je bio vrlo sličan. Imala je dijete, odustala je od glazbe i više nije bila onako ponosna i neobična kao prije mnogo godina.

Jučer navečer ovdje je bio i Desmond i izvjesni profesor Carrol kojega je on doveo sa sobom, no daleko najzanimljiviji bio je pilot koji je premještao zrakoplove, Robert Corrie. Prije nekoliko dana je nazvao i htio razgovarati s Wilfridom. Zatim je rekao da mu se moj glas sviđa, pa smo dugo i veselo razgovarali na telefon. Jučer je ponovno nazvao i rekao da je u Londonu, samo na jednu noć, i pitao može li kod nas prespavati. Bila sam malo iznenađena, iako je nedavno troje djece

pozvonilo na vrata i reklo „Gospodo, smijemo li upotrijebiti vaš zahod, vani u grmlju je takav red, a nama je sila” – a onda je dodao da bismo se mogli naći u *pubu*. Još je rekao: „Lako ćete me prepoznati, imam samo jednu ruku.”

Pub je već bio zatvoren, pa je došao izravno k nama. Iznimno je lijep, a ušao je u punu sobu – Desmond, Carrol, Ima, Cliff, Rosalie i Steiner, svi su bili tu. Bilo mu je neugodno, bio je agresivan i ogorčen, činilo se da je unaprijed odlučio da ni pod kojim uvjetima neće dopustiti ni najmanju uvredu, kako god bilo. Svi su muškarci u sobi smjesta bili ljubomorni. Carrol i Steiner su skoro odmah otišli. Desmond je pak sjedio za stolom podbočivši glavu rukom i gotovo očajan. Ne znam točno što ga je spopalo – u osnovi možda neobičan i posve neopravdan osjećaj manje vrijednosti kakav intelektualci imaju pred praktičnim zanimanjima, ali i obratno. Činilo mi se da su se Rosalie i Corrie smjesta razumjeli, iako nisu progovorili ni riječ, no oboje su živjeli pretežito kroz svoja tijela, pa ju je on razumio, to kako je sjedila široko i ćutilno.

Odmah je počeo govoriti o vremenu (kad je došao, bilo je skoro jedanaest), kako je vrijeme zbunjujuće, ako se leti u Ameriku dobije se cijeli jedan dan, u zrakoplovu se izvjesi ploča s natpisom: sutra je također utorak. Ali kad se vraćamo, gubimo jedan dan, preskoči se s utorka na četvrtak. Zatim je zamolio turpijicu za nokte. Teško mu je brusiti nokte, jer mu je ruka amputirana iznad lakta, pa mora držati turpijicu pod pazuhom. Čvrsto sam uvjerena da je to učinio samo zato da svima pokaže kako mu to nije problem da on *couldn't care less*, a turpijicu je izričito tražio od Rosalie. Zatim se ispostavilo da je bio u Beču i da dobro poznaje Susinu najbolju prijateljicu, Putzi Gross. Hvalisavac je, priča da je bio u Beču upravo u trenutku *Anschlussa*, pripovijeda i kako se vozio na Kobenzl i

glasno psovao naciste, a Desmond je postajao sve malodušniji. Poslije su svi išli spavati, a on mi je pomogao pospremiti šalice sa stola i dugo smo razgovarali.

U Hollywoodu je radio kao dubler filmskim zvijezdama pri letačkim prizorima, no pritom se jednom odlomilo krilo zrakoplova, pa je slomio obje noge i obje ruke, razderao čelo i devet mjeseci ležao u gipsu. Tada je izgubio i ruku (govorio je o tome kao da to nije ništa). Onda je izbio kinesko-japanski rat, pa se dobrovoljno javio Kinezima kao pilot-lovac, a odande je išao u svaki rat, jer u Hollywoodu je četiri godine živio s glumicom koju je jako volio, ali ona je umrla. Tako je iz Kine išao u Abesiniju, Španjolsku, iz Španjolske u Austriju, u Čehoslovačku, Poljsku i Francusku i sada je opet ovdje. Naime *my private devil is fascism, I shall never submit to "you must"*.

„I nije vas strah?”

„Čega?”

„Smrti, da će vas oboriti.”

„Ne, samo boli. Smrti se bojim samo kod drugih.”

Činilo mi se da na grob svoje ljubavi poput vijenaca polaže brojne mrtve što ih je vidio u ratovima, da joj time ostaje bliskim, jer se među mrtvima osjeća kod kuće, a svoju vlastitu, rekla bih, golemu glad za životom, zrakom i slobodom pred njom opravdava time što je sa svih strana okružen njezinom smrću. Vjerujem mu kad govori da ju je zaista volio, kad kaže da nikada nikoga više *ne želi* voljeti. A zašto nije zadovoljan kao pilot koji premješta zrakoplove? Želi bezuvjetno ponovno postati pilotom-lovcem, no posve sam sigurna da to nije neka vrsta samoubojstva, nego upravo obratno, život, život i život.

Jednom je bio u Antwerpenu, dogodila se velika nesreća u rudniku, pa je letio da pomogne suprugama i djeci rudara. Ondje nije nikoga poznavao, ali je noću, dok je već ležao u

postelji, k njemu iznenada došla jedna žena. Nije ju vidio, također ni prije ni poslije, ali „bila je to lijepa, divlja noć – ne čini li vam se to lijepim?“.

Na to sam mu zaželjela laku noć.

Često se moram nasmijati dok noću ležim u postelji i mislim na punu kuću. U prizemlju spava Wilfrid i želi da dođem k njemu, a na idućemu katu Desmond koji tužno odmahuje glavom i govori: *What a waste of a night, what a waste!* Gore još uvijek leži naš slučajni gost, preko puta njega nalazi se Rosalijina i moja spavaća soba, pa mislim da je zacijelo budan u postelji i razmišlja o tome kako bi jako rado došao u jednu od tih dviju soba, dok odozdo gotovo da čujem Wilfridovo nepovjerljivo osluškivanje prema gore ne bi li čuo korake ili bilo kakav šum, no Desmond je to već odavno zaboravio i zadubio se u knjigu, a naš slučajni gost već spava dok ga u snu progone bujne Rosalijine slike.

Wilfrid se vratio jučer, a ja sam od ljutnje i gnjeva mogla urlati. Nema ni jednog čovjeka od kojega se stalno osjećam tako uvrijeđenom i povrijeđenom kao od njega. Čak i jučer kad je došao, a ja ga nisam čak ni pozdravila, pa je onda u sobu ušao plaho i bojažljivo, imala sam jednak osjećaj. U osnovi slutim da ga ništa što *kažem* uopće ne zanima, potpuno mu je svejedno što radim i pita me o tome samo iz uljudnosti. Svejedno mu je što pišem, ravnodušan je prema tome tražim li neko mjesto, sve što želi jest nadrediti mi se, i to čak ne ni duhovno, nego kao ženi. Tako sam ogorčena zbog toga, a razgovori s njim (uglavnom posve konvencionalni) tako su mi mrski da bih ga ošamarila, no obično izađem iz sobe. Pozvao me da s njim večeram, ali sam odbila.

Umjesto toga sastala sam se s Fuchsom kojemu sam rekla da neću raditi na njegovoj antologiji zato što je smatram lošom i neumjetničkom, na što je on rekao da sam ja ono što „mi” nazivamo „lošom intelektualnom”. Neka ga vrag nosi.

6. svibnja 1942.

Roditeljima sam napisala dvanaest stranica, a četiri tebi, Ilja, i potpuno sam izmoždena. Bila sam kod Hirschtritta, a poslije sam išla Bühlerovima. Ondje je kuća bila puna ljudi i obradovalo me što se vlasnica stana, Margaret Hope, ponaša jednako kao i naša Margaret kad dođe k nama. Ista zavist, ista razdražljivost, a stvari gleda na način kao da ih drži u ruci, prvo ih temeljito opere i opraiši, da bi onda zadovoljno rekla: sad si opet moj. Zette je uhvatila histerija i onda se ispostavilo da je u kuhinji pukla cijev i da istječe voda, da bi onda došao Daniels i u toj poplavi počeo kuhati čaj, a Zette je samo stajala i držala se za trbuh od smijeha. René je pripovijedao da su mehaničara bombardirali, što nije točno, a cijelo je vrijeme na stolici ukočena poput dobro odgojene lutke sjedila djevojka sramežljivo oborena pogleda, kao da takav nered i takvu zbrku više ne može ne samo gledati, nego to uopće i ne shvaća. Torbu je čvrsto stiskala na upale grudi i nije progovarala ni riječ. Onda je došao René i pomagao Margaret Hope koja doduše izgleda praktično, ali je upravo propustila vlak, a drugo, strašno se ljutila na Zette jer nije učinila NIŠTA da bi zatvorila vodu. Očito nije ni znala gdje se zatvara, međutim to nije znala ni ona, nego se samo smočila. Onda je došla članica Ženskih pomoćnih zrakoplovnih snaga, Danielsova sestra, i rekla tapšajući brata po ramenu: *Did you ever see me*

behave other than ladylike? Netko je imao veličanstvenu ideju da pokrene gramofon. U međuvremenu je voda već dotekla u veliku sobu, a Zette je ležala na postelji i još se uvijek smijala, dok je Margaret Hope rekla: *You ought to work in a factory!* Zette je ustala, zatvorila se u kupaoonicu i kupala se, a René je krenuo u potragu za bombardiranim mehaničarom, dok je pomoćna zrakoplovka sjedila na kauču i rekla: *I love it in the forces.* Daniels je proždirao desetke peciva i kolačića, a ja sam krenula, jer je u međuvremenu došao još netko i bilo mi je dosta.

7. svibnja 1942.

Uvečer je došao Desmond, a ja sam bila tako sretna da sam mu htjela dati Rosalie na dar, pa sam rekla:

Rosalie, do tell a love-story.

I Rosalie je počela iskapati svoje ljubavne priče – pripovijedala ih je i sa svakom riječju kao da je skidala komad odjeće, sa svakim novim muškarcem o kojemu je govorila pokazivala je više, leđa, ramena, bokove i bedra, tako da je na kraju bila posve gola. Desmond međutim nije bio u ugodnu položaju, jer s obzirom na to da se trudi oko mene otkad me poznaje, stidio se što iznenada želi Rosalie, a preda mnom je nije mogao jednostavno uzeti u naručje i poljubiti. Zato je rekao da je odavno izgubio svaku nadu što se mene tiče, a Rosalie se iznenada naljutila i pitala zar on ne poznaje nikoga tko bi me mogao zavesti – ljutila se zaista, jer nejasno je osjećala da je moja krivnja što mu već napola pripada. Meni je pak iznenada postalo mučno i tek što sam izašla iz sobe Rosalie se uplašila, jer ona se boji i mene, i potrčala za mnom.

Kasno noću Desmond je pokucao na vrata moje sobe, ali mu nisam odgovorila. Otvorio je vrata, no pravila sam se da spavam, a on je rekao: *Friedl, please let me come in.* Nisam odgovarala, ali sam shvatila da je u mojoj postelji spavao s Margaret i nisam odgovorila baš ništa, a on je tiho zatvorio vrata.

Stephen Murray često dolazi ovamo i u mnogome je nalik Fuchsu, a ja mislim da je to osobina koju dijeli s brojnim komunistima. Naime uz njihovu suhoću i uskoću imaju postavljenu i dirljivu čežnju za iracionalnim, za svim što se ne može podrediti njihovoj strogoj i tvrdoj disciplini, a dok Fuchs sjedi u „Lyonsu” i uz bečke valcere sanjari o „radničkom kulturnom centru”, lijepome poput „Lyonsa” – Stephen voli žene poput Rosalie koja s politikom nema nikakve veze, u osnovi ima vrlo građanski svjetonazor i želi se udati za „što potentnijeg” (iz drame *Hochzeit*) muškarca. No to je sramota u životu tih ljudi, nešto skriveno i ponajprije nevažno, i upravo je to ono što me opetovano odbija, to, da koliko god oni bili zbrkani i nerazumljivi, ne shvaćaju važnost snova, a ne shvaćaju ni da čovjek ne dobije uvijek dvanaest penija za šiling. Tu je još i Geoffrey, njega jedva poznajem, ali je tih, i rekla bih potpuno zasićen, ima lijepo lice, no oči su mu posve blijede, kao da nikada nisu vidjele Sunce. Za njega je, mislim, Partija poput ulice koju čovjek poznaje odavno, od djetinjstva, i voli je, sa svim njezinim kućama i uvijek novim stanarima, a zna sigurno i nepobitno da će jednoga dana ta ulica postati širokom poput Elizejskih poljana – na dan radničke revolucije. Svi ti ljudi nose u sebi nešto duboko umirujuće, jer negdje su ukorijenjeni, imaju svoje čvrsto stanište, kamo se i povlače, kamo i idu, dolazimo k njima, a ondje su još uvijek isti stolnjači i iste

slike kao prije mnogo godina, dok oni sami pocrvene kod istih riječi kao uvijek.

9. svibnja 1942.

U vrtu pored nas sjede kineska djeca, Christina i Plato. Christina ima duge, kao ugljen crne pletenice, tek joj je trinaest godina i toliko je dražesna da to još nikada nisam vidjela. Ustaje i diže obje ruke, zabacuje glavu unatrag, tako da joj debele pletenice gotovo dodiruju tlo. Čovjek bi pomislio da je samo one nose, a ne duge, vitke noge. I Plato ima tu iznenađujuću gracioznost, ali kod njega je to više radost uličnog dječaka. Djevojčicu nikada nisam vidjela da se smije, dok dječak zabaci glavu i stisnutih kineskih očiju smije se glasno i ne može se zaustaviti. I Chien u svojim pokretima ima tu lakoću, a ima je i u riječima. To mi je posebno upalo u oči kad sam ga vidjela s Rusima, jer oni su bili tromi i nespretni, dok je pored njih Chien bio lak poput pernate loptice za badminton. Oni su ga hvatali kao da je čudo od porculana i divili se i njemu i djeci. Ne samo zato, nego i zato što znaju koliko je on obrazovaniji od njih, poštovali su ga i voljeli. *Chien, you are my brother*, rekao je Saša i poljubio ga, dok je ovaj sjedio poput fine, malo proračunate djevojke koja bojažljivo dopušta obožavanje svojih grubih prosaca koji su ipak dobra srca. Ne znam je li me Dostojevski pokvario jednom zauvijek, pa Ruse mogu gledati samo njihovim očima, no zaista mi se svi čine poznatima: Saša je bio Rogožin, a Volođa jedan od opsjednutih itd. Jednu stvar, koju kod nas ne nauči nikada, čovjek nauči ovdje u Engleskoj – stekne osjećaj za prostranstvo svijeta, a istodobno ga taj osjećaj sužuje. Naime kad Kinezi, Rusi i Indijci – ne, to

je glupost, ali istina je da te zemlje iznenada djeluju dohvatno, a ne nedohvatno daleko i nerazumljivo tuđe.

Voljela bih da mogu Wilfrida izmisliti za tebe zato da ga upoznaš. On je čovjek koji se obrazovao na Dostojevskome i možda je točno da ima nešto od Ivana iz *Karamazovih*. Mislim da je sposoban za pravu strast. Ulazi u sobu, njuši zrak, čini mi se da hvata ozračje u prostoriji i ispravno ga tumači. Beskrajno je osjetljiv i važno je primjerice kako se smije. Počinje se smijati pravo i srdačno, ali nenadano prekine smijeh i gleda oko sebe nepovjerljivo i trzajući se, kako to da nikome drugom to nije smiješno, a onda se nastavi smijati, no to više nije iskreno, nego samo još grimasa. Shvaćaš, ima u sebi nešto od prebijena, ali još nepobijeđena psa, takvoga koji više ne grize, nego samo još škljocne zubima, ne vjeruje više, nego mu je preostao još samo tračak nade i mnogo gorčine zbog uništena života. No uz to postoji nada da je još moguć novi, sretni život, ponajprije sretan, jer je neizmjereno ambiciozan, a možda ga na životu održava samo još ta ambicija. On je naime čovjek koji je učio kroz iskustvo, mislim da je shvatio mnogo toga o ljudima, ponajprije gorčinu stvari, a što su gorkijima postajale, to je on bivao ambicioznijim. Kako se smije, takav i jest, krene s punim zaletom, usred svega ugleda sebe kao smiješan lik, a onda se smije dalje, samo zato što se počeo smijati.

Ne poznajem ni jednog tako podijeljenog čovjeka, uvijek svjesnog obiju reakcija, a time ih ne izaziva samo kod sebe, nego i kod drugih. Stalno kod njega imam osjećaj da se ne bi čudio da mu bacim čašu u lice, a jednako bi se malo čudio i da mu noću dođem u sobu.

Gotovo svakodnevno jedem u malom talijanskom restoranu, i to jako rado. Ne samo zato što je iznenađujuće jeftin, nego i zato što je ispunjen životom, glasom radija, proleterima i intelektualcima. Ispočetka je još ondje sjedila stara baka s unucima u krilu i po podu, i svi su imali jednake blistave, oduševljene, smeđe oči. Loše je znala engleski, a pritom je govorila jako rado, i bila je posve onakva kako u Italiji vidimo starice koje sjede pred niskim prljavim kućama, s brojnom djecom koja trče iz kuće i u kuću i radije se kupaju u prašini bijelih cesta nego u moru. Cijela je obitelj tamna, no sada je posve crna, jer baka je posve iznenada umrla, od danas do sutra, pa su sad svi u koroti. Poslijepodne jedna od žena legne spavati (njezin je dječčić Roger), a oko tri iznenada stoji na vratima kuhinje, razbarušene kose i još neporavnane odjeće, sa svježe opranim Rogerom na rukama, koji skoro puca od znatiželje. *Give me a cup of tea*, kaže suprugu, mladome i uvijek veselom, koji je proputovao cijeli svijet. On kaže da su Talijani na jugu prljavi, a na sjeveru drukčiji, on je sa sjevera.

„A poznaješ li Lido? Jedinствен je! Dvije visoke plavuše na svakome uglu!”

„Zar nikad ne možeš biti ozbiljan?” rekao je neki vozač autobusa.

„Jako sam ozbiljan.”

Zatim mu dolazi sestra ili šogorica. Rasna žena, ljubomorna na njegovu suprugu, jer ona ima samo djevojčicu, a Roger je glavni ljubimac. Ni suprug joj nije tako lijep i veseo, mnogo je ozbiljniji, a ona ne voli radio. No uvijek je ljubazna, puno ljubaznija od one druge, hirovite i uvečer umorne i osorne.

„Jesi li ikada bila u Belgiji?” pita me njezin suprug, a ja odgovaram da nisam.

„U Belgiji su žene svjetlopute, koža im je ružičasta i sve izgledaju poput krava, a nakon godinu ili dvije ljubavi, postanu ovaaaakve.” I onda raširi ruke da vidim koliko se udebljaju zbog ljubavi. U Italiji je bio voćar, bio je u Americi i Africi, a nakon rata želi ići u Australiju. Kaže i da se borio u Španjolskom građanskom ratu, i to na strani republikanaca, ali kaže: „Tko zna, Mussolini svejedno još može ispasti velik.” Odgovaram da ne, posve sigurno ne. On na to kaže: „Nije važno, ali Talijani su velik narod i najveći su kipari.” Tu je onda još i plavokosa, mršava djevojka, i ona pripada obitelji, ali što je ona i čija je supruga, to još nisam otkrila. Ovako, u crnim haljinama, posebno je mršava, a nije ni plavokosa, nego je zapravo bezbojna i izgleda kao da bi mogla biti kod kuće bilo gdje i u bilo kojoj ulici, pa možda zato ne znam kome pripada, jer ne pripada nikome, a ovoj tamnoj, živahnoj obitelji pripada jednako mnogo i malo kao i bilo kojemu drugom mjestu na svijetu. Maleni je lokal uvijek pun, a goste posebno dobro poslužuje rasna žena sa sitnim brčićima, pokazujući bijele zube i borice, a Roger puzi naokolo po podu i dobiva penije na dar. Mnogi se gosti međusobno poznaju i razgovaraju preko stolova, miješa se glasni radio, a djevojčica dolazi iz kuhinje raspuštene kose, dopuštajući ocu ili stricu da je uzmu u krilo. Iako je prošlo tek tjedan dana od bakine smrti, opet se smiju kao da se ništa nije promijenilo.

18. svibnja 1942.

Još nisam pisala o posjetu Boxmooru s Wilfridom i Johnom. Ondje je veliki vrt i lijepa kuća s mnogo sivih prozora. Braćni